

1973

FABRICIOVA STUDÁNKA VŘIVÉ VODY NA MORAVĚ**FRANTIŠEK VITÁSEK**

Brno, Čápkova 38. ČSSR

SHRNUTÍ

Na nejstarších mapách Moravy od PAVLA FABRICIA vzbuzuje pozornost zvláštní značka, jediná svého druhu na celé mapě, umístěná asi uprostřed mezi Uherským Ostrohem a Uherským Brodem. U této značky je německý nadpis, který je dlužno číst tak, že v českém překladu zní: pramen, který stále vře jako horká voda.

O tomto prameni se též zmiňuje TOMÁŠ JORDÁN z Clauzenburgu ve své knize „O vodách hojitelných neb teplicech moravských“ z r. 1580 a pozastavuje se sám nad původem hukotu a šumotu této vody, což se snaží vysvětlit jako projev skrytých podzemních větrů. Jordánovy úvahy o hluckém prameni jsou přejímány v četných vlastivědných pracích až do konce 17. století, stručné zmínky o jeho existenci jsou uváděny v balneologické literatuře až do poloviny 19. století. Novější geografické, hydrologické a vlastivědné práce se již o hlucké vřivé vodě nezmiňují.

Podle nových geologických poznatků leží místo vývěru hluckého pramene na území velmi mladé tektoniky, a to v místech, kde bělokarpatskou jednotku nasunutou na jednotku račanskou protíná tzv. poruchová zóna hlucká. Zde také dochází k akumulaci zemního plynu, který vodou probublává a budí dojem, že voda v prameni vře.

СОДЕРЖАНИЕ**КЛЮЧ КИПЯЩЕЙ ВОДЫ ФАБРИЦИЯ В МОРАВИИ**

Все авторы писавшие о старейших картах Моравии, начиная Павлом Фабрицием, обращали внимание на необыкновенный, но только раз встречающийся на картах знак, приблизительно в середине между Угорским Острогом и Угорским Бродом с надписью: „Eyn brun sendt allzeit wie heiss wasser“ (Ключ, который бьет как кипящая вода). (Рис. 1)

В 1580 году написал моравский земский врач Томаш Иордан из Клаузенбурга, что местная особенность — маленькое углубление — находящееся на расстоянии выстрела от деревни Глук, и его минеральная вода, как будто постоянно кипит, но никогда не разливается и бывает всегда холодна и мутна. Ее кипение и шум были для Иордана курьезным, таинственным и естественным явлением, которое приписывал скрытым подземным ветрам.

Данные о ключе Фабриция перенял от Иордана в 1669 году И. Ф. Гертод и дальше все авторы XVIII столетия с дополнением Ф. И. Швоя и Х. Вольного о том, что минеральный ключ в Глуке из-за свое богатое содержание абсорбированной земли, железа, минерального масла, магнезия и горькой соли отличается от остальных источников в этой области.

Одинаковую характеристику приводит также географическая бальнеологическая литература в первой половине XIX столетия. В конце этого столетия встречались уже сомнения об этом ключе и новейшие географические, гидрологические и отечество-

научные работы и также географические карты уже вообще не упоминают о глуцком источнике.

Однако глуцкий ключ был еще до недавнего времени массами посещаем и пользовались им как минеральным источником, но не нашелся ответ на вопрос Т. Иордана: „Чем вызывается шум и гам сумашедшей воды?“,...

По новейшему геологическому картографированию бьет глуцкий ключ на перекрестке молодых тектонических сбросов, где чаще всего доходит к аккумуляции подземного газа.

Принимая участие в экскурсии в 1967 году в окрестности ключа, мы пришли в южном направлении километра три от Глука, где в бетонном бассейне в свободной природе истекала загрязненная минеральная вода с постоянно шумящими большими пузырями газа. Старый овчар из овчарни нам также показал близко в поле место, где уже во времени его молодости находилось углубление заполненное одинаковой, постоянно шумящей, грязной водой. Однако при комасации это углубление — ключ кипящей воды Фабриция — исчез.

Итак почти после 400 лет был дан ответ на вопрос Томаша Иордана.

ZUSAMMENFASSUNG

PAUL FABRICIUS BRUNNEN SIEDENDEN WASSERS IN MÄHREN

Alle Autoren, die über die älteren und ältesten Landkarten von Mähren, die Karten vom PAUL FABRICIUS, als ersten referierten, lenkten besondere Aufmerksamkeit auf ein seltsames und nur einmal benutztes Zeichen zwischen Ung. Ostra und Ung. Brod mit der Legende: „Eyn brun senn allzeit wie heiss wasser.“ (Abb. 1)

Im J. 1580 zeigte TH. JORDANUS, Mährens Landesarzt, daß sich diese Lokalität — ein kleines Gräbchen — in Schußweite südlich vom Dorfe Hluk befindet, dessen Mineralwasser sich unaufhörlich wie im Kochen befindet, aber nie überläuft, kalt und trüb ist. Sein Brausen und Rauschen war für Jordan eine kuriose und mysteriöse Naturerscheinung, die er den unsichtbaren unterirdischen Winden zuschrieb.

Jordans Angaben über Fabricius Brunnen übernahm im J. 1669 JOH. FERD. HERTOD, sowie auch alle Autoren im 18. Jahrhundert, mit den Nachträgen bei F. J. SCHWOY und GR. WOLNY, daß sich die Mineralquelle in Hluk durch ihren reichen Gehalt an absorbierende Erde, Eisen, Mineralöl, Magnesia und Bittersalz von den übrigen in dieser Gegend unterscheidet.

Dieselbe Charakteristik enthält auch die geographische und balneologische Literatur der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Am Schluß dieses Jahrhunderts wurden schon über die Quelle Bedenken getragen und gegenwärtige Geographien, hydrologische und vaterlandkundliche Schriften, sowie auch topographische Karten, nennen die Quelle von Hluk nicht mehr.

Die Quelle von Hluk war aber auch in der neuesten Zeit besucht und als Mineralwasser benutzt, es fehlte nur Antwort auf die Frage des TH. JORDANUS: „Wo kommt denn das Lärmen und Brausen des verrückten Wassers her?“.

Nach den neuesten geologischen Aufnahmen entspringt die Quelle von Hluk an der Kreuzung junger tektonischer Brüche, wo es auch öfters zur Akumulation des Erdgases vorkommt.

Auf einer Exkursion im J. 1967 in die Gegend der Quelle kamen wir in der Richtung caa 3 km südwärts von Hluk zur Reduktionstelle des Erdgases der Firma PAL von Hluk, wo in einem Betonreservoir im Freien (Abb. 3) eine mit großen Gasblasen unaufhörlich rauschende sehr kotige Mineralquelle entspringt. Ein alter Schafstallarbeiter zeigte uns weit im Felde die Stelle, wo noch in seiner Jugendzeit ein rundliches Gräbchen sich mit demselben unaufhörlich rauschenden kotigen Wasser füllte. Bei der Kommassation ist aber das Gräbchen — Paul Fabricius Brunnen siedenden Wassers — verschwunden.

So war also fast nach 400 Jahren die Frage des Th. Jordanus beantwortet.

Na nejstarších mapách Moravy od PAVLA FABRICIA vzbudila pozornost zvláštní značka, jediná svého druhu na celé mapě, umístěná asi uprostřed mezi Uherským Ostrohem (Ostra) a Uherským Brodem (Ungarish Brodt),

jakož i legenda u této značky. První se o nich zmiňuje Jos. MATZURA (1897, 281): „Südöstlich von Ung. Hradisch sind (tj. na Fabriciově mapě) zwei konzentrische Kreise gezeichnet mit der Legende: Eyn brun sendt allzeit wie heiss Wasser.“ (Obr. 1). Z dalších referentů o Fabriciově mapě píše FR. KOLÁČEK (1938, 33;

Obr. 1. Výsek z Fabriciovy mapy z r. 1569

1938, 10—13): „Těžko říci, k čemu se na Fabriciově mapě Moravy vztahuje jen jednou užitá značka a kterého místa se týkají slova u tohoto znaku „Eyn Brunn sendt allzeit wie heiss Wasser“ na levém břehu Moravy u Uh. Ostrohu. Snad jde o nějaký minerální pramen“. A dále ještě poznamenává, že z léčivých pramenů, které uvádí T. JORDÁN z Clauzenburgu, by se Fabriciova značka mohla týkati Suché Lozy. Nověji se i K. KUCHAR (1959, 34) zmiňuje, že „u Kunovic je ve Fabriciově mapě poznámka: „ein Brunn sendt allzeit heiss Wasser“, jediná svého druhu.“

Domnívám se, že onen zápis na Fabriciově mapě dlužno čísti: Ein Brunn sendt allzeit wie heiss Wasser, tedy: Pramen, který stále vře jako horká voda.¹⁾

¹⁾ Případně süd od suden, der Sud-var. Správnost tohoto výkladu mi potvrdil prof. dr. Leopold Zatočil, za co mu srdečně děkuji.

Na Fabriciově mapě Moravy z r. 1573 najdeme přibližně na těchto místech jinou, také však jedinou na celé mapě značku toho druhu s nápisem: Fons aquam feruidam continue ebulliens. Nejde tedy již o horkou vodu, nýbrž o „pramen železité vody stále bublající“.¹⁾

O přesné určení místa tohoto zajímavého pramene, jenž učinil na Fabricia takový dojem, že byl jím jako jediný z moravských vod zakreslen do mapy, se zasloužil již 8 let poté Kolářkem citovaný T. JORDÁN. V českém vydání jeho spisu „O vodách hojitedlných neb teplicích moravských“ z r. 1948²⁾ čteme: „Místo závěru a jako doslov byla na konec odsunutá voda hlucká. Byla zařazena přes to, že jest mimo program a plán knihy, poněvadž není teplá ani nadaná jinakou léčivou vlastností... Bylo by však nesprávné pominouti mlčením vodu, která budí obdiv větší u těch, kteří na ni hledí, než u těch, kteří se o ní dovídají z doslechu a vypravování. Nuže, na půl cesty mezi Ostrohem a Uh. Brodem jest vesnice Hluk zdobená v líbezném zákoutí vkusným zámkem pánů z Kunovic, odtud na dostřel kovového samostřilu směrem k jihu lze spatřiti v obvodu... (vynecháno)... stop, stinná stezka vede k němu. Jest na plochem místě a nepozdvihuje se nad rovinu půdy, nýbrž je uvnitř nepatrné prohlubinky. Sotva lze mluvit o prameni, poněvadž neteče, řekl bys, že jest to spíše díra v zemi neb nádržka po okraj naplněná vodou z méně

Obr. 2. Jímka redukční stanice PAL z Hluku

¹⁾ Abrahami Ortelii Theatrum orbis terrarum. Antverpy 1572 s titulem: Moraviae, quae olim Marcomannorum sedes, corographia, a D. Paulo Fabricio medico et mathematico descripta et a generosis Moraviae baronibus quibusdam correcta.

²⁾ Tomáše Jordána z Klauznburku, doktora a lékaře zemského v markrabství moravském, Kniha o vodách hojitedlných aneb teplicích moravských, slavným čtyřem stavom moravským připsaná 1580. K tisku připravil B. Slavík, Olomouc 1948, vydala Obchodní a živnostenská komora (s. 104—105).

vydatného pramene. Neustále tam vře tato voda, přitom ani kapka nepřekypí přes lem jamky. Bubliny stoupají do výše, splývají dohromady, ale nic na pohled nepřibývá, nic neubývá... Voda jest studená, nečistá, kalná. Šumí a hučí, jako když voda silně vře na krbu v kotli...“.

V dalším informuje Jordán, od něhož máme první popis dvanácti moravských minerálních vod, o různých pověstech, které tamní obyvatelé vypravují o hluckém prameni, „aby takovými babskými řečmi zjednali vážnost smyšlence a zesilovali víru v zázrak.“ Zastavuje se však sám nad původem hukotu a šumu té vody a příčinou pohybu pramene a zvuků při tom přisuzuje skrytým podzemním větrům. GEORG AGRICOLA prý o takových vodách mluví jako o bláznivých, které jsou také v Čechách nedaleko Chebu.

T. JORDÁN podal tedy první zprávy o místě i o druhu Fabriciova zajímavého pramene. Další autoři, kteří se o něm zmiňují, opakuji jen Jordánovy údaje i pověsti a smyšlenky, které on odsoudil a proto jim pramen zůstal nadále podivným a tajemným. Tak M. ZEILER (1650, 110) píše o podivném prameni, který je na dostřel od vesnice Hluku, který ačkoliv vře, přece nepřetéká a je docela studený. Nato brněnský fyzik J. F. HERTOD, který první podal zprávy o slané vodě luhačovické, opakuje r. 1669 Jordánovy údaje o hlucké vodě, o pověstech a o podzemních větrech jako příčinách vyvěrání a dodává, že podle G. AGRICOLY voda, která zdánlivě vaří a přece je studená, je nezdravá.¹⁾

O sto let později vídeňský lékař a botanik H. J. CRANZ (1777, 628) zařadil hlucký pramen do své příručky o léčivých pramenech, opakuje však jen známé údaje.²⁾ Koncem 18. st. zmiňuje se o hlucké vodě stručně ještě anonymní topograf Moravy³⁾, J. Nep. MITROVSKÝ⁴⁾ a FR. J. SCHWOY (1793, 523) ve své topografii Moravy⁵⁾.

Též počátkem 19. st. jsou o hluckém prameni stručné zmínky. K. J. JURENDE (1815) uvádí výsledky analýz podle Cranze, E. OSANN (1841, 140) uvádí pramen jen jmenovitě, J. HELCELET (1840)⁶⁾, E. J. KOCH (1845, 299)⁷⁾, FR. PLUSKAL⁸⁾ i GR. WOLNY (1846, 15)⁹⁾, avšak J. V. MELION (1847) již nemá hlucký pramen v seznamu minerálních pramenů. V práci Über die balneographische Literatur Mährens von Dr. MELION aus dem IX Bande der Schriften der historisch-statistischen Sektion besonders abgedruckt, Brünn 1855, však shrnuje, co se o hluckém prameni od T. JORDÁNA až po FR. PLUSKALA napsalo. Schowoyovy údaje o místu pramene opakuje ještě r. 1852 JOH. MÜLLER (1852, 111) a koncem 19. st. uvádí J. KLVAŇA „vřivou vodu“ a kyselku s hořkou solí ve Hluku v uvozovkách¹⁰⁾ a v Ottově naučném slovníku (1897, sv. XI, s. 362) čteme u hesla Hluk „Poblíž hořké prameny, obsahující síran, chlorid, uhličitán draselný a kyselinu uhličitou.

¹⁾ Tartaro-mastix Moraviae... a Ioanne Ferdinando Hertod a T. Ph et M. Doct. S. R. I. Academ. Nat. Curios. Collega, et regiae Civitatis Brunensis Physico, Viennae Austriae Anno MDCLXIX s. 110—111.

²⁾ Auf dem halben Wege zwischen Ostrau oder Osten und ungarisch Brod etwann einen Kanonenschuss von dem Dorfe Hluck entspringt eine mit einem grossen Lärmen unaufhörlich rauschende sehr kotige Mineralquelle“.

³⁾ Topographische Schilderung des Markgrathum Mähren von S^{III}, Zweiter Bd. Prag u. Leipzig 1786 s. 448: Nahe bey diesem Orte (tj. Hluku) ist auch ein mineralischer Gesundbrunnen.

⁴⁾ Beiträge zur mährischen Mineralogie. In: Joh. Mayers Sammlung physikalischer Aufsätze. Dresden 1792 s. 250. Má jen krátký popis pramene, nedotýká se jeho chemických vlastností.

⁵⁾ Nahe bey Hluck ist eine mineralische Quelle deren Bestandtheile, ansorbierende, Erde Eisen, mineralisches Öl, und Bittersalz sind“.

⁶⁾ uvádí hlucký pramen mezi prameny kraje hradišfského, lokalizuje a charakterizuje jej podle Tom. Jordána.

⁷⁾ udává polohu pramene na „lichtensteinských pozemcích Hluku“ a složení vody podle Cranze.

⁸⁾ udává složení vody podle Cranze.

⁹⁾ In der Nähe des 1/2 Meile von der Kreisstadt nach Ostsid gelegenen Dorfe Hluck findet man ebenfalls eine Mineralquelle, die sich durch ihren reichen Gehalt an Magnesia und Bittersalz von den übrigen unterscheidet“.

¹⁰⁾ Vlastivěda moravská I., Přírodní poměry Moravy. Brno 1879, s. 115.

Naše nová příručka z hydrologie a geologie minerálních zřídél (HYNIE O. 1949, 1961, 1963), naše nové zeměpisy Československa (KUNSKÝ JOS. 1968, HÄUFLER VL. etc. 1960) a podrobné topografické mapy i Československá vlastivěda¹⁾ se již o hlucké vodě vůbec nezmiňují a pramen nezaznamenávají.

A přece ten pramen s bublající studenou vodou byl do našich dob navštěvován, jen odpověď na otázku „Odkud je původ a šum té vody bláznivé“?, danou T. JORDÁNEM z Klauzenburku téměř před 400 lety stále chyběla.

Nové geologické mapování zahájené v této oblasti v padesátých letech ukázalo (PLIČKA MIR. 1956, 89, 122), že udávané místo vývěru hluckého pramene leží na území velmi mladé (sávské) tektoniky v místech, kde bělo-karpatskou jednotkou nasunutou na jednotku račanskou, — a čelo tohoto nasunutí vede zhruba směrem Uh. Ostroh — Uh. Brod, — protíná tzv. poruchová zóna hlucká, 3,5 km široké pásmo směru h 10 mezi Kobylí hlavou (k. 361) a Babí horou (k. 347).

V této době byla také poznána naftonosnost a plynonosnost karpatského flyšového pásma a vrty provedené v oblasti hlucké ukázaly, že jde o akumulaci zemního plynu geneticky vázanou na příčinnou radiální sávskou tektoniku, že pukliny se zemním plynem jsou nejčetnější v místech, kde tyto poruchy narušují plochu bělo-karpatského nasunutí a že plyny se skládají ze směsi CO₂ a CH₄.

Exkurse r. 1967, která vedla do této oblasti²⁾, dospěla asi po 3 km z Hluku směrem k jihu silnicí do Boršic k redukční stanici závodu PAL z Hluku, v jejíž betonové jímce (obr. 2) kalné vody silně probublával zemní plyn³⁾. Přítomný 71 letý dělník z blízkého ovčína ukázal na nedaleké místo v poli, kde byla, jak se dobře pamatuje, kruhovitá jamka asi 50 cm v průměru s šíp-kovým keřem, která se naplňovala bublající, kalnou a studenou vodou. Tato jamka i s keřem zmizely při zcelování pozemků⁴⁾. Původní stav této, Fabriciovy studánky vřivé vody, místa, které tak dlouho budilo živý zájem, znázorňuje přiložený náčrt⁵⁾ (obr. 3).

Tím byla také téměř po 400 letech otázka T. JORDÁNA zodpověděna.

LITERATURA

- Cranz H. J. v. (1777): *Gesund Brunnen der österreichischen Monarchie*. Wien.
Häufler Vl., Korčák Jar., Král V. (1960): *Zeměpis Československa*. ČSAV Praha.
Helzelet J. (1840): *Conspectus aquarum medicatarum Moraviae*. Dissertace. Vindobonae.
Hynie Ota (1949): *Geologie minerálních zřídél v Čechách a na Moravě*. Geotechnika 7, SGÚ, Praha.
Hynie Ota (1961, 1963): *Hydrologie ČSSR I, II*, NAČSAV. Praha.
Jurende K. J. (1815): *Mährens Heilbäder und Mineralquellen*. Moravia č. 11 a 13.
Koch E. J. (1845): *Die Mineralquellen des gesammten österreichischen Kaiserstaates in topographischer, historischer, physikalischer, chemischer und therapeutischer Beziehung*. 2. vyd., Wien.
Kolářek Fr. (1938): *Nejstarší mapa Moravy*. Časopis zemského musea v Brně, 30. Brno.

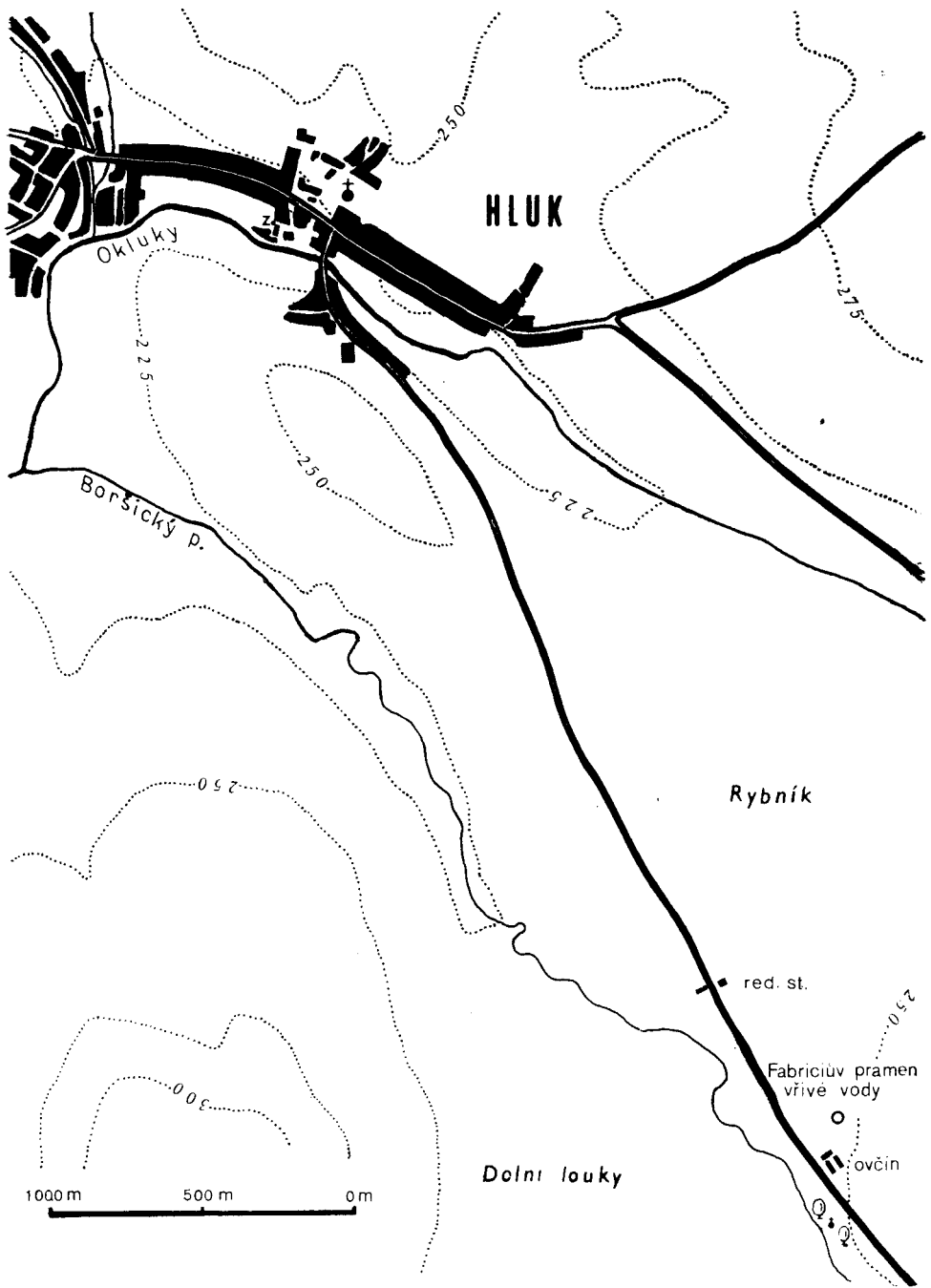
¹⁾ Československá vlastivěda I. Příroda sv. 1. Geologie, Fyzický zeměpis, Orbis Praha 1968.

²⁾ účastníky exkurse 14. 7. 1967 byli moji spolupracovníci z bývalého Kabinetu pro geomorfologii ČSAV Ing. Dr. Václav Novák, Dr. Jaroslav Raušer a Dr. Otakar Stehlík.

³⁾ Jeho složení podle Výzkumných ústavů energetických v Brně je: CH₄ 61 %, C₂H₆ 2,4 %, N₂ 21,4 %, CO₂ 15,0 %, O₂ 0,2 %.

⁴⁾ „Lidé“, pravil, „si pro vodu chodili, v jamce se omývali, přepisovali vodě léčivé vlastnosti a věšeli na šípkový keř různé útržky látek. Že by se byl nějaký nemocný po užití té vody uzdravil, to nemohu říci.“ Pozemek s onou jankou patřil Fr. Tesaříkovi z Hluku č. 38.

⁵⁾ Lokality je uprostřed roviny tzv. Hluckého pole (campus Luesco u Kosmy), památného bitvami r. 1116 a 1421 Tudy vedla také stará stezka vlárská neboli brodská z U. Hradiště na Trenčín.

Obr. 3. Náčrt polohy pramene vřivé vody v Hluku

- Kolářek Fr. (1938): O nejstarší mapě Moravy. Sborník IV. sjezdu čs. geografů v Olomouci 1937. Brno.
- Kuchař K. (1959): Vývoj mapového zobrazení území Českomoravské republiky I. Mapy českých zemí do poloviny 18. st. ÚSGK. Praha.
- Kunský Jos. (1968): Fyzický zeměpis Československa. SNP. Praha.
- Matzura Jos. (1879): Die ältesten und älteren Landkarten von Mähren. Museum Francisceum Annales 1896. Brunnae.
- Melion J. V. (1847): Geschichte der Mineral-Quellen des österreichischen Kaiserthums. Prag.
- Melion J. V. (1855): Über die balneographische Literatur Mährens. IX. Bd. der Schriften der historisch-statistischen Sektion. Brünn.
- Müller Joh. (1852): Geographie von Mähren. Prag. u. Leizmeritz.
- Osann E. (1841): Die Heilquellen der Markgrafschaft Mähren und des österrreichischen Schlesien. Breslau.
- Plička Mir. (1956): 1956): Geologické poměry širšího okolí Hluku (u Uh. Brodu). Sborník SGÚ. Praha.
- Pluskal Fr. (1847): Die balneologische Literatur Mährens. Moravia č. 7.
- Schowy Fr. Jos. (1973): Topographie vom Markgrafthum Mähren II. Nd. Wien.
- Wolny Gr. (1846): Die Markgrafschaft Mähren. IV. Bd. Hradischer Kreis. 2. vyd. Brünn.
- Zeiler Martin (1650): Topographia Bohemiae et Silesiae. Verlegt durch Matthaeum Merian. Frankfurt.

- Рис. 1. Часть карты Фабрициуса от 1569 г.
 Рис. 2. Сборник редуccionной станции ПАЛ в Глуке
 Рис. 3. Схема расположения горячего источника в Глуке

- Abb. 1. Ausschnitt aus der Landkarte von Fabrizious aus dem Jahre 1569
 Abb. 2. Behälter der Reduktionsstation PAL aus Hluk
 Abb. 3. Skizze der Lage der Quelle des Sprudelwassers in Hluk